

RECENSIES

Jan Willem Stutje, *Ernest Mandel, Rebel tussen droom en daad. 1923-1995* (Antwerpen etc.: Houtekiet, 2007) 475 p. ISBN 978905240926 9

Ernest Mandel heeft in de jaren zestig en daarna vele activistische jongeren de eerste beginselen van de Marxistische economie bijgebracht met zijn *Inleiding in de marxistische economie* (Nijmegen 1970). De omslag van de brochure was al even optimistisch als hijzelf: een helder stralende gele zon aan een blauwe hemel en daaronder een weiland met paardenbloemen. Geen mensen, geen fabrieken, maar een zomers Arcadia. Was dit ook de droom van Mandel? Na lezing van Jan Willem Stutje's biografie van deze revolutionair, zou ik het niet kunnen zeggen. Mandel droomde van de revolutie, dat is zeker, of nee: hij verwachtte haar. Regelmatig wist hij haar vlak om de hoek, maar waar moest die revolutie toe leiden? Naar een arbeidersstaat ongetwijfeld met arbeidersraden, maar niet zo een waar bureaucrativering de kiemen van degeneratie in zich droeg. Zeker ook geen staat met een centralistische planeconomie, maar met democratisch opgestelde plannen. Verschillende socialistische stromingen zouden zich mogen uiten, maar zou de voorhoedepartij die het proletariaat naar een succesvolle revolutie had geleid ook daarna een dominante rol spelen? De praktijk van de Vierde Internationale, waar Mandel een belangrijke rol in speelde, doet vermoeden dat na een trotskistische revolutie een herhaling van Kronstadt misschien achterwege zou blijven, maar dat ook voor *socialistische* dissidenten het geen vrijheid-blijheid zou worden.

Mandel werd op 5 april 1923 in Frankfurt geboren. Zijn ouders waren afkomstig uit Polen. Zijn vader was een revolutionair socialist die dicht bij de communist Wilhelm Pieck stond. Kort na de geboorte van Ernest verhuisde het gezin naar Antwerpen, waar Henri Mandel een diamantzaak begon. Vader Mandel behield zijn sympathie voor het communisme tot in 1937 zijn grote voorbeeld Karl Radek in de Moskouse showprocessen veroordeeld werd. Trotskist werd hij echter niet, zo'n revolutieverwachting had hij niet en hij veroordeelde Trotski's onderdrukking van de opstand van Kronstadt. In de jaren dertig ving het gezin Mandel allerlei onderdak zoekende revolutionairen op: socialisten uit nazi-Duitsland, Spanjestridders en anderen.

Ernest Mandel groeide op in een zeer links en tamelijk bemiddeld milieu dat de banden met het jodendom had doorgesneden. Hij noemde zich graag een 'niet-joodse jood'. Socialist werd hij na lezing van Victor Hugo's *Les Misérables* en in 1938 werd hij op 15-jarige leeftijd trotskist. Wat Henri Mandel hiervan vond, wordt niet goed duidelijk. Er zijn aanwijzingen dat de vader-zoon relatie spanningen kende, maar Stutje wijdt daar niet over uit. Ernest Mandel was er trouwens de man niet naar zijn privéleven op tafel te leggen.

Vader Mandel maakte zich geen illusies over hetgeen de nazi's met de Joden voor hadden. Zodra Duitsland België binnenviel, dook zoon Ernest onder. Hij ging naar Brussel waar hij in de kring van Abraham Léon, wiens materialistische verhandeling over de joodse kwestie hij in 1946 zou uitgeven, terecht kwam. Met Léon mengde hij zich in verzetswerk en deed pogingen de Vierde Internationale te herstellen. Een aan-

tal malen werd hij door de Duitse bezetters gesnapt, de laatste keer wegens opruiing van de Wehrmacht. Dat redde hem uit de klauwen van de SS maar bracht hem wel in concentratiekampen en dwangarbeid. Als trotskist liep hij nu gevaar van de kant van stalinisten en als Jood van de kant van vooral Polen.

Ondanks zijn ervaringen met de bezetter werd hij kort na de oorlog een enthousiast aanhanger van de stelling, dat de volgende revolutie in Europa zou worden ontke- tend door de Duitse arbeidersklasse. Het was niet de laatste keer dat Mandel een met verve verdedigde politieke prognose, zeg maar gerust zekerheid (gestoeld op Marx' wetten), niet in vervulling zag gaan. Het is maar goed dat de titel *De man die de weg wees*, over het leven en werk van Paul de Groot (Amsterdam 2000) door de auteur al aan een zee onder was toebedeeld, want Mandel heeft heel wat wegen gewezen en ook al liepen ze doorgaans dood, velen heeft hij met zijn optimisme en zekerheid geënthousiasmeerd.

Mandel speelde al gauw een rol in de Vierde Internationale. Welke en hoe belang- rijk die was, wordt overigens niet erg duidelijk. Hij werd een trouw volgeling van Michel Raptis, die met het oog op de komende revolutie vond dat de trotskisten een nieuw werkerterrein moesten zoeken in de grote socialistische arbeidersorganisaties: sociaaldemocratische partijen en vooral vakorganisaties. Daar bevond zich het prole- tariaat. Mandel sloot zich daarop aan bij de Belgische Socialistische Partij en bij het socialistische Algemeen Belgisch VakVerbond. Hij zou in beide de linkervleugel ver- sterken, onder andere door het blad *Gauche* waarvan hij hoofdredacteur werd.

Terwijl een belangrijk deel van zijn tijd verdween in werken voor en aan de arbeidersbeweging, schreef hij aan een algemene economische studie, die in 1962 als *Traité d'économie marxiste* het licht zou zien. Het is een stevig werk, waarin hij de lans breekt voor de validiteit van Marx' economische analyses en opvattingen. Hij benadrukte Marx' methode, maar toepassing daarvan leidde niet tot herziening van centrale stellingen van Marx. De wet van de tendentieel dalende winstvoet en zelfs die van de *Verelendung* werden door Mandel verdedigd en bleven een belangrijk fun- dament voor zijn revolutieverwachting. Mandel betrad echter ook nieuw land, vooral waar het ging om het verval van het kapitalisme en de overgang naar een socialistische economie. Op beide zou hij in de jaren zeventig terugkomen in studies over het laat- kapitalisme en over lange golven.

Was Mandel een origineel marxist? De Amerikaanse econoom Martin Bronfen- brenner, meende: 'the obverse of Mandel's competitive advantage in factsfactsfacts is comparative disadvantage in theorytheorytheory. He is a Marxist but not a Marx' (zie Martin Bronfenbrenners bespreking van Mandels *The second slump* in: *Journal of Economic Literature* xvii (1977), 1037-1038). Wat moeten we vinden van Mandel, de theoreticus? Stutje bespreekt zeker niet alle publicaties van Mandel. Komt het oordeel 'briljant' sporadisch voor, 'waardeloos' lezen we zeker ook niet. Zelfs de nogal heel verkeerde wegen die Mandel bij tijd en wijle wees (Bronfenbrenner meende dat zijn voorschriften voor de beweging 'more nearby suicidal than merely risky' leken) ontlok- ken de auteur zachte verwondering.

Toch is zijn eindoordeel scherper. Voor hem werd Mandel door drie drijfveren geleid: spontane opstandigheid tegen onrecht en verdrukking, een even spontane behoefte de werkelijkheid te onderzoeken om haar vervolgens te veranderen en ten derde: de klassenstrijd als uitgangspunt van onderzoek en analyse met een onaantast- baar geloof in de arbeidersklasse. Die drijfveren konden de dagdromer van revoluties Mandel tot roekeloosheid brengen, maar ze stuurden ook zijn onvermoeibare ijver.

Jan Willem Stutje heeft veel kranten gelezen en zijn archivalische huiswerk gedaan, maar heeft een biografie geschreven met de handrem erop. Misschien komt dit voort uit het feit dat voor hem dit boek ‘een oefening in kritische bewondering’ is, want Stutje heeft zich ‘nauw verwant’ gevoeld met zijn held. Het wetenschappelijk werk van Mandel wordt echter niet bijzonder en zeker niet erg kritisch uitgediept. De held wordt niet erg precies geplaatst in de organisaties waar hij in opereerde: de kleine trotskistische groeperingen, de Belgische Socialistische Partij en het ABVV en bovenal de Vierde Internationale zelf. Over de persoonlijkheid van Mandel komen we wel wat te weten, bijvoorbeeld over zijn egocentrisme, maar allerlei vragen blijven toch nog open. Mandel scheidde het persoonlijke van het politieke en zo iets werpt voor elke biograaf een barrière op, maar er blijven vragen: over het huwelijk met de depressieve en labiele Gisela Scholtz, over de relatie tot zijn vader en zeker ook zijn moeder, die tot na zijn zestigste zijn huis bestierde. Toen zijn tweede echtgenote moest aanbellen om binnengelaten te worden, was dat voorbij.

Bert Altena

Erasmus Universiteit Rotterdam

Henk Smeets en Fridus Steijlen, *In Nederland gebleven. De geschiedenis van Molukkers 1951-2006* (Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker en Moluks Historisch Museum, 2006) 472 p. ISBN 9789035130982

Na 35 jaar van misverstanden en botsingen tussen de Molukse bevolkingsgroep en de Nederlandse samenleving en regering, volgde in 1986 de ondertekening van de Gezamenlijke Verklaring in de Trêvesaal. Aanwezig waren een zware vertegenwoordiging van het kabinet-Lubbers en vertegenwoordigers van de Molukse nationalistische organisatie Badan Persatuan. Het zou een nieuw begin worden.

Het naslagwerk *In Nederland gebleven*, kwam in 2006 op een passend moment, 20 jaar na het akkoord en 55 jaar na de aankomst van de ruim 3500 Molukse militairen en hun gezinnen, samen zo'n 12.000 personen. Na verschillende studies die individuele woonoorden, politieke ontwikkelingen, en kerkelijke structuren behandelden, werd het tijd voor een integrale geschiedschrijving. Het schrijven van zo'n boek is bovendien, net als het oprichten van een monument, een geschikt ritueel om de geschiedenis van immigratie, vestiging en integratie af te sluiten. Het boek *In Nederland gebleven* markeert het einde van een tijdvak. Het is de gezaghebbende studie geworden die Rogier van Boxtel, de toenmalige minister voor Grote Steden en Integratie voor ogen had, toen hij de schrijfpodracht verleende. Het boek blinkt uit in systematiek, overzichtelijkheid en afgewogenheid. Dat is voor een belangrijk deel te danken aan de vele interviews – maar liefst 150 personen zijn geïnterviewd – en aan het uitgebreide archiefonderzoek, met name in overheidsarchieven die eerst recentelijk zijn geopend.

De lange geschiedenis van Molukse-Nederlandse betrekkingen, nu zo'n 400 jaar oud, kent momenten van ontroerende trouw, maar ook van bloedige confrontaties. De trouw aan de VOC, en later het koningshuis loopt als een Oranje draad door de Molukse historie. Tegelijkertijd wordt deze gekenmerkt door krachtig en desnoods gewapenderhand verdedigd nationalisme. Vandaar dat het begrip ‘door de eeuwen trouw’ door de auteurs van een vraagteken is voorzien. Vanaf 1951 tot 1986 heeft een keten van